

RENAISSANCE, WAT MOET JE ERMEE?

Martin Roos

Wanneer begint de Renaissance eigenlijk? Misschien wel op dat moment in de vijftiende eeuw, dat Léon Battista Alberti, in het koor van de dom van Florence een muntje omhoog gooide, dat op het altaar neerkwam. Het sacrale werd door het profane vervangen. Zo zien wij de Renaissance immers graag? De sacrale, magische en daarom primitieve Middeleeuwen maken plaats voor de seculiere vooruitgang. En het is natuurlijk leuk als je dat een beetje exact kunt dateren. Nu zit het met die tijdsbepaling van de Renaissance wat moeilijk. Zelfs als we Italië als leidend land nemen. In mijn studententijd moest ik een heel dik boek lezen van Heinz Thoden over Franz von Assisi. Hij beweert dat Franciscus eigenlijk al tot de Renaissance behoort: hij had immers al grote belangstelling voor de natuur, die hij een eigen identiteit geeft en niet ziet als een enigszins ondergeschikte achtergrond van het menselijk handelen. Natuurlijk wordt dan het door Giotto verbeelde verhaal van Franciscus, die preekt voor de vogeltjes altijd in dit verband genoemd, maar kenmerkender vind ik zijn ontmoeting met de wolf van Gubbio. Franciscus treedt de woeste wolf als medecreatuur tegemoet Maar

Franciscus als Renaissancefiguur in de dertiende eeuw? Ik heb er moeite mee, vooral als ik mij mijn leraar Duits herinner, die Goethe een typische Renaissancedichter vond. Echter een cultuurtijdperk dat zich van de dertiende tot de achttiende eeuw uitstrekt, is onbruikbaar geworden. Daarom stel ik voor dat wij die term niet meer gebruiken, anders dan voor die terugval aan het eind van de Middeleeuwen, waarbij men reeds lang voorbij Romeinse cultuur gaat verheerlijken, zodat men zelfs de slavernij weer invoert, omdat de zo bewonderde Romeinen ook slaven hadden. Neen, de werkelijke verandering in mentaliteit, misschien wel in paradigma, vond plaats in de vijftiende eeuw, in de Middeleeuwen dus.

Ik ben niet de eerste historicus, die afbreuk doet aan de overschatte Renaissance. Het is trouwens pas in de negentiende eeuw (1860) dat Burckhardt met zijn mooie boek *Die Kultur der Renaissance in Italien* het begrip Renaissance zo stempelt als het in de geschiedenisboekjes terecht is gekomen. Vernieuwing, het achterlaten van de duistere middeleeuwen, waren noties die generaties scholieren vertrouwd zijn geworden. Natuurlijk waren de mediëvisten het daar niet mee eens; zij zeggen (terecht naar mijn mening) dat de grote vernieuwingen in de middeleeuwen plaats vonden en van de weeromstuit begonnen zij te spreken over de Karolingische renaissance en de twaalfde-eeuwse renaissance. Economisch-historici stelden de Renaissance van de zestiende eeuw aan de kaak als een speeltje voor de upper-class en Peter Burke in 1987 neemt afstand van de Renaissance als gouden tijdperk van de cultuur. Mais retournons à nos moutons.

In 1464 wordt in Padua een voordracht gehouden, die revolutionair mag heten. Een zekere Regiomontanus houdt een lofrede op de wiskundige natuurkennis: die natuurkennis geeft zekerheden, de wijsbegeerte slechts schijnzekerheden. Hij is de exponent van een nieuwe vorm van natuurwetenschap, die halverwege de vijftiende eeuw opkomt. De waarheid wordt niet intellectueel geconstrueerd, neen, men streefde naar nauwkeurige waarneming, met het voornemen daarmee zekere praktische doeleinden te bereiken. Men richtte zich in de eerste plaats op zo nauwkeurig mogelijke beschrijving van wat men waarnam. Er verschijnen dan ook atlanten: anatomische atlanten, sterrenkundige atlanten en natuurlijk de bekende geografische atlanten. Maar het praktische doel werd steeds in de gaten gehouden. Bij de beschrijving – met prachtige tekeningen- van kruidenboeken, ging het niet om het begrip van

het Al, maar om het genezen van mensen. En wiskunde werd niet bestudeerd om haar schoonheid, maar om vestingen te bouwen, of kogelbanen te berekenen of – vreedzamer – om perspectivisch te kunnen tekenen. Leonardo da Vinci past in die school. Hij was de schilder die naar levensechte voorstellingen streefde, maar ook ambachtsman, of moet ik zeggen werktuigkundige, en dat liep in elkaar over. Hij onderzocht en tekende nauwkeurig de aanhechtingen van spieren en pezen bij vogelvleugels, bouwde dit na in een installatie met katrollen en deed zelf vliegproeven. Deze vorm van natuurwetenschap richtte zich juist vaak tegen de klassieke oudheid: de ware wiskunde vind je op straat, bij de rekenaars, niet in de boeken van Euclides. Het zou natuurlijk navrant zijn juist hier de term Renaissance te gebruiken. Het zijn overigens de Jezuiten geweest die poogden de moderne wetenschap met de wijsbegeerte te verbinden en het is de Reformatie geweest die het magisch universum, dat nog volop aanwezig was, aan de kant geschoven heeft.

Mijn stelling is dus: keert de Renaissancekunst met vernieuwde energie terug naar vroege, klassieke, voorbeelden, de wetenschappelijke vooruitgang in de vijftiende eeuw keert zich juist tegen de klassieke oudheid en zoekt een nieuwe weg.

Toch nog even een paar woorden over de beeldende kunst. Men zocht de oplossing voor twee problemen. In de eerste plaats was daar de vraag: hoe verbeeld je de driedimensionale werkelijkheid in een plat vlak? Daartoe dient het wiskundige middel van het perspectief, waar bij men alle loodrecht op het vlak staande lijnen in een verdwijnpunt laat opgaan. Alberti heeft het beschreven en we kennen een afbeelding van Dürer met een perspectiefraaster voor zich. Maar Leonardo da Vinci heeft het vervolmaakt, toen bleek dat zuiver perspectivische schilderijen stijf en doods waren. Hij brengt onnauwkeurigheden opzettelijk aan, zodat men levendige schilderijen kreeg. Het tweede probleem was: hoe schilder ik goud, zonder, zoals de Middeleeuwer gewoon was, bladgoud te moeten gebruiken? Alberti (1435) zoekt de oplossing in lichtval, maar het is de Hollandse school die dit vervolmaakt, van Frans Hals tot Rembrandt.

Overigens doet deze veelgenoemde Alberti ons nog iets aan de hand: de uitverkiezing van het schone, Het is volgens hem geoorloofd om in een portret bijvoorbeeld de afmeting zo te corrigeren dat schoonheid ontstaat, Ik denk dat we tot de fotografie moeten wachten voor we kunnen zeggen dat het ware het schone overwint.